

Seljuklylar hanedanlygy

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Seljuklylar hanedanlygy SELJUK SOLTANLYGYNYŇ NESILŞALYGYNYŇ BEÝANY

Seljuk sultanlygy dörde bölünýär:

1. Horasan, Yrak ýurtlarynyň patyşalary. Olaryň ilkinji soltany Togrul beg Muhammet ibn Seljuk ibn Dukak türkidir. Dukak Çyn-Maçyn patyşasy Beýgunyň goşunbaşysy, geňeşcisi hem weziridi. Dukaga Haktagala kerem edip, 0l musulman bolupdy. Haçanda Beýgu yslam topary bilen söweşek bolanda, Dukak ony uruşdan alyp galardy. Dukak öлenden soňra ogly Seljuk onuň ornuna ýerleşdi.

Soňra Seljuk bilen Beýgunyň arasynda oňsuksyzlyk döräp, seljuk kowmy taýpasy bilen kapyrlaryň ýurdundan çykyp, yslam topragy bolan Jent ýurdunda Watan tutdy we ornaşdy. Wagtyň geçmegini bilen olar kapyrlar bilen hem söweşip başladylar. Soňra olara türkmen diýdiler. Ýagny "türkil", "iman" diýmekdir. Seljugyň 3 ogly bardy. Olar: Ysraýyl, Mikaýyl, Musa. Seljuk Jentde 109 ýaşynda wepat boldy. Ogullary hemise ata-babalarynyň däp-dessurlaryny saklap, kapyrlar bilen ursardylar. Soňra Mikaýyl kapyrlar elinde şehit boldy. Beýgu Mikaýylyň ogullary Muhammet Togrul begi we Dawut Çagry begi terk etdi.

Wagt geçmegini bilen bu taýpa çykyp, Buhara topragyna bardylar. Buharanyň begi bulara zulum etmek üçin çykyp, Türküstan patyşasy Bugra hanyň ýanyna bardy. Bugra han bulardan gorkup, Togrul begi tutup, tussag etdi. Soňra Dawut beg esger jemläp, Bugra han bilen söweşdi. Ol Bugra hany ýeňliše sezewar edip, dogany Togrul begi tussaglykdan halas etdi. Bu taýpa gaýtadan Jent şäherine baryp, Samanlylar döwleti ýkylynça şol ýerde ýaşadylar.

Wagty gelende Türküstanyň mäligi Ilek han Buharany basyp almagy ýüregine düwdi. Türküstan mäligi Ilek han Buharany basyp alandan soň Seljugyň ogly Ysraýyly Buharada öz häkimi

edip belledi. Ilek han Türküstana gitdi. Aýdylşyna görä, Mahmyt Söbüktegin Jeýhun derýasyny geçip, Buhara niyet etdi. Ysraýyl ondan gaçyp, Çölüstana gitdi. Soltan Mahmyt ony hile bilen ele alyp, birnäçe wagtlap ony tussagda saklady. Seljuk taýpasyna ol zeminden göçüp, Garamana geçmeklerini buýurdu. Olar Garamana geçdiler we ol ýerde düşlediler. Biraz wagt şu şertler bilen ýaşadylar. Emirler, begler zulumlaryna çydaman gaýdyp, Buhara bardylar. Ol ýerde hem ýaşap bilmän Horasana geldiler. Soltan Mahmydyň ogly Masut olary öldürmek için birnäçe esger iberdi. Esgerler ýeňliše sezewar boldy. Muňa garamazdan olar gaýtadan birnäçe gezek şu şertler bilen söwes etdiler. Netijede, Masudyň özi bularyň jeňine bardy. Olar gaçyp öz ýerlerine gitdiler.

Soňra sultanyň esgerleriniň arasynda suw üstünde jeň bolup, bir-birine haýbat atyp, dagadylar. Seljuklar pursatdan peýdalanylyp, duýdansyz olaryň üstüne topuldylar. Olary gaçmaga mejbur etdiler. Ähli Gaznalylaryň mal-oljasyny, ähli zadyny taladylar. Soňra seljuklar Horasan üstüne ýöräp ony basyp aldylar. Hıjrınıň 431-nji ýylynda Togrul beg Nyşapury aldy we sultan Togrul begiň adyna hutba okaldy. Dawut Çagry beg Hyrat şäherini eýeledi.

Hıjrınıň 433-nji ýylynda sultan Masut aradan çykdy. Masudyň oglanlarynyň arasynda jedel bolup, seljuklar ähli Horasany basyp aldylar. Hıjrınıň 434-nji ýylynda Togrul beg Horezmi, Dehistany, Yspyhany, Kermany, Gazwini eýelediler. Soňra dogany Ysraýlyň ogly Fyrtylmış Dagly Ermenistany, Azerbayjany, Mosuly, Müsüri basyp almak üçin iberdi. Hıjrınıň 440-njy ýylynda ejesiniň bir dogany Bennal ogly Ybraýymý yüz müň esger bilen Rum söweşine iberdi. Ol örän köp mal-olja bilen gaýdyp geldi.

Hıjrınıň 440-njy ýylynda Bennal ogly Ybraýym sultan Togrula dönüklik edip, halky özüne tabyn etdi. Sultan Togruly Hemadanda bir ýyl galada saklady. Soňra Sijistan häkimi Dawudyň ogly Alp-Arslan gelip, Ybraýym bilen jeň etdi. Dawudyň ogly Alp-Arslan üstün çykyp, Ybraýym tutdy.

Şol wagtlar Besasır atly emir Müsür sultany Mustanzar Ulywydan goşun alyp gelip, Bagdat Halypasy Kaýymbillähi Ana galasynda

tussag etdi. Bagdatda Mustanzar Ulywyň adyna hutba okatdy. Hıjriniň 451-nji ýylynda Mälík Togrul tussaglykdan halas bolup, Bagdada geldi. Kaýymbillähi tussaglykdan çykaryp, Halypa belledi. Soňra esger iberip Besasır atly emiri ele salyp, heläk etdiler.

Hıjriniň 452-nji ýylynda Mikaýylyň ogly Dawut Çagry beg wepat boldy. Hıjriniň 453-nji ýylynda Togrul beg 70 ýaşynda halypa Kaýymbillähiň gyzyny almak üçin 400 müň altyn berdi. Hıjriniň 455-nji ýylynda Mikaýylyň ogly sultan Muhammet Togrul beg aradan çykdy. Sultanlygy dogany Dawut Çagry begiň ogly Alp-Arslana wesýet etdi. Alp-Arslan ylymly-bilimli meşhur bolan Nyzamylmülki özüne wezir edinýär.

Hıjriniň 456-njy ýylynda Ysraýylyň ogly emir Gutulmyş gozgalaň turuzyp, Alp-Arslan bilen jeň etdi. Gutulmyş şol jeňde aradan çykdy. Ýokarda agzalan Gutulmyş Rumdaky Seljuk kowmyndandyr we Reýiň häkimidir.

Hıjriniň 462-nji ýylynda Alp-Arslan Diýarbekire soňra Halaba bardy. Soňra Rum şasy Arnanus bilen jeň etdi. Söweşinň netijesinde Alp-Arslan ýeňiji boldy.

Hıjriniň 463-nji ýylynda Alp-Arslan uly esger bilen Jeýhun derýasyny geçip, Ak galanyň öňünde düşledi. Ol galanyň eýesi Ýusup Kutwal atly birine gaharlanyp, ony gynady, ol hem Alp-Arslana sögüp başlady. Soňra Alp-Arslan eline ok-ýáý alyp Ýusuby urmak isledi. Ýusup hanjary çekip, Alp-Arslanyň üstüne ýöredи. Alp-Arslan tagtdan gaçyp yüzün ýkyldy. Soňra Ýusup hanjar bilen onuň bogazyna urdy. Ýusup gaçmak isledi, emma esgerler ýetişip, ony heläklediler.

Ol gije Alp-Arslan wepat boldy. Sultanlygy ogly Mälíksha wesýet etdi. Bu waka Hıjriniň 465-nji ýylyň dört tirkeşikleriniň I aýynda boldy. Ondan soňra Jeýhun derýasyny geçip, Alp-Arslany kakasynyň ýanynda Merwde jaýladylar. Alp-Arslan 40 ýyl özür sürüp, 9,5 ýyl sultanlyk etdi. Alp-Arslan hoşniyetli, rehimdar adamdy. Her remezanda baş müň flury sadaka bererdi.

Abulfatyh Mälíksha patyşa boldy. Ýöne ähli han-begler ýurdy Alp-Arslanyň weziri Nyzamylmülke tabşyrdylar. Hıjriniň 466-njy ýylynda Mälíksha Kerman şäheriniň eýesi, doganynyň ogly Kawret beg bilen jeň etdi we ýeňdi. Kawret begi öldürüp, dogany Aýazy

soltan Mälik Ybraýymyň üstüne Gazna şäherine iberdi, Aýaz ýeňiji boldy. Aýaz gelenden üç günden soň aradan çykdy. Mälik ondan gamgyn bolup, örän gaýgylandy.

Hijriniň 467-nji ýylynda Mälikşa astranolary jemläp, Nowruz gününi hijri ýylynyň ozalky aýynyň (Hamalyň) ilkinji günü diýip yqlan etdi. Şol senede Mälikşa baryp Termizi aldy. Ýurdunyň içine Mälikşa girdi, emma oňa hiç kim garşy durmady. Ol dönüp yzyna geldi.

Hijriniň 474-nji ýylynda Mälikşa Rum patyşasy (Kaýsary Rum) bilen jeň etmek üçin şol tarapa esger iberdi. Mälikşa awşikara çykdy. Ony Rum kapyrlary tutup ýesir etdiler. Soň Nyzamylmulk görse, gije Mälikşa otagyna gelmedi. Duşman eline tussag bolanyny bildi. Rum patyşasy bilen parahatçylyk baglaşmak üçin derrew ilçi iberdi. Rum patyşasy: "Bu gün sizden birnäçe adamlary ýesir etdik. Olar kimler?" diýip sorady. Nyzamylmulk: "Olar tanymal däldirler. Birnäçesi begleriň hyzmatkärleridir" diýip jogap berdi.

Derrew Rum patyşasy emr etdi, olary getirdiler. Nyzamylmulk olara gaharlandy. Rum patyşasy olary Nyzamylmülke berdi. Mälikşa ol gije otagyna geldi, iň bilen bolsa Rum patyşasynyň üstüne hüjüm etdi. Uly jeň edip, Rum patyşasyny ýesir etdi. Rum patyşasy ony görüp: "Eý patyşa, eger şa bolsaň, günümi geç, eger söwdagär bolsaň, sat, eger gassap bolsaň, öldür" diýdi. Mälikşa onuň günäsini geçip diýaryna iberdi.

Hijriniň 478-nji ýylynda dogany Tekeş gaharlanyp, Mälikşa bilen jeň etdi. Tekeş jeňde ýeňilip tussag edildi. Hijriniň 479-nji ýylynda Mälikşa Yspyhandan çykyp, Hekbä bardy. Soňra Hraýa, Hrapaýa, Jagbere galalaryny basyp aldy.

Hijriniň 486-nji ýylynda uly esger bilen Mawerennahra bardy. Buharany, Samarkandy basyp almagy ýüregine düwdi. Türk patyşasy Ahmet hany tussag etdiler. Soň Kaşgara, ondan Yüzkende bardy. Kaşgar patyşasy boýun egdi. Mälikşanyň adyna hutba okaldy we zikge zikgelendi. Mälikşanyň pul birligini zikgeletmeginiň sebäbi budur: Ahmet han Mälikşanyň ogly bilen jeň edip, ondan gymmat bahaly daşlardan ýasalan altyn dakyja alypdy. Soňra Mälikşa bilen ýaraşyp gyzyny Mälikşa beripdi. Ählisini galyň içinde berdi. Ol altyn dakyny hem beripdi.

Mälikşa muny görüp örän gaharlandy. Soň sapar etmäge üns berdi.

Hijriniň 486-nji ýylynda weziri Nyzamylmülki bir pidaýy urup şehit etdi. Nyzamylmulk bilimli, akyldar we dindar adamdy.

Bu senede Mälıkşa Bagdada bardy. Halypa bilen arasyňa gorky düşdi. Mälıkşa "Halypa Bagdatdan çyksyn" diýip, emr etdi. Halypa on gün möhlet isledi. Allatagalanyň hikmeti bilen Mälıkşa awa çykyp zäherlendi. Awdan gelip, aradan çykdy.

Mälüksha Ýemeniň uzak çäklerinden Türküstana çenli ýerlere hökmirowanlyk etdi. Yedi yklymyň salary oňa hat ýazyp, tabyn boldular. Ýazylan hatda şeýle setirler bar: Ol adyl we adalatly, garyp-gasarlar syláyan bir ulama kişidi. Özi takwa adam we ymam Agzamyň ýoluny alyp barýardy. 37 ýyl özür sürüp, 19,5 ýyl soltanlyk etdi.

Soltan Mälükşanyň oglы Mahmydyň enesi Türkanhatyň adamsy Mälükşany topraga tabşyrmak däp-dessuryny berjaý etmek üçin halypalara we hanlara habar ibermek üçin, bar mal-mülküni sarp etdi. Olar bilen maslahatlaşyp, sultan Mahmyt Mälükşanyň ýerine geçirdi. Türkanhatyň oglы sultan Mahmyt bilen Yspyhana bardy. Begzada Börkiýaryk ol ýerden gaçdy. Soňra esger jem edip, sultan Mahmydyň esgerleri bilen birnäçe gezek söweşdi we ýeňiji boldy. Köp ýerleri basyp aldy. Alp-Arsanyň oglы Tutuş hem Şamdan gelip Jezairi, Diýarbekri, Azerbaýjany boýun egdirdi.

Hijriniň 487-nji ýylynda Yspyhanda Türkän hatyn aradan çykdy. Begzada Tutuş Börkiýaryk üstüne ýöräp, ýeňiji boldy. Börkiýaryk sultan Mahmydyň ýanyna Yspyhana geldi. Sultan Mahmydyň emirleri ony tutup, ilki gözini kör etmek islediler. Duýdansyz sultan Mahmyt gyzamyk keselinden aradan çykdy. Sultan Mahmyt 7 ýyl özür sürüp, 2 ýyl soltanlyk etdi. Begzada Berkuyaryk patyşa boldy.

Soňra Börkiýaryk Yspyhandan çykyp, hijriniň 488-nji ýylynda Begzada Tutuş bilen jeň etdi. Börkiýaryk ýeňip, Tutuşy öldürdi. Hijriniň 488-nji ýylynda Horasan häkimi Arslan Argun ibn Alp-Arslan gulynyň elinde öldürilip, Mälük Börkiýaryk Horasany alyp, dogany Sanjara tabşyrdy. Mawerennahra habar iberdi. Börkiýarygyň adyna şol ýerde hutba okaldy we zikge

kakyldy.

Soňra begzada Börkiýaryk weziri Nyzamylmülkiň ogly Muweýid-al-Mülki wezirlikden boşatdy. Ol hem Mäliksanyň ogly sultan Mahmydyň ýanyna bardy. Ony Börkiýarygyň üstüne barmaga yrdы. Birnäçe gezek iki doganyň arasynda köp sanly jeňler boldy. Netijede, olaryň arasynda parahatçylyk yqlan edildi. Diýarbekr, Mosul, Şam sultan Mahmyda berildi. Galan ýerler sultan Börkiýarygyňky boldy.

Hijriniň 498-nji ýylynda Börkiýaryk inçekesel keseline sezewar bolup, aradan çykdy. Yspyhanda jaýlandy. 25 ýyl özür sürüp, 12 ýyl 4 aý sultanlyk etdi.

Soltan Gyýaseddin Muhammet ibn Mälikşa doganyndan soňra "garaşsyz sultanlyk" atly sultanlyga eýe boldy. Hijriniň 500-nji ýylynda sultan Muhammet birnäçe gezek esger iberip, Yspyhan töwereklerinde bolan batyny taýpasy bilen jeň etdi. Olaryň birnäçe galalaryny aldy. Hijriniň 501-nji ýylynda Mansuryň ogly Sadka Hülle atly şäheriň eýesi sultan Muhammediň esgeri bilen jeň edip, Sadkanyň maňlaýyndan ok bilen atyp, heläk etdiler. Sadkanyň esgerleri ýigrimi müň atly, otuz müň pyýadady.

Hijriniň 503-nji ýylynda Soltan Muhammet gürji taýpasynyň üstüne esger iberip olary gyran-jyrana berdi. Hijriniň 505-nji ýylynda sultan Muhammet Töwriz häkimini, Marawa häkimini, Mardil häkimini, Mosul häkimini uly esger bilen Şam üstüne iberdi. Şol ýere gelen pereň taýpasy bilen uly jeň edip, olardan birnäçe galalary aldylar. Leşgerbaşy bolan Mosul häkimi emir Mowdudy haýyt günü Ummiýa metjidinde bir pidaýy urup, şehit etdi. Mälik Afranç ony eşidip, ähli yslama: "Öz patyşalaryny haýyt gündünde perwerdegarleriň öýünde öldürenleri Allatagalanyň heläk etmegine mynasypdyr" diýip, ýazyp iberdi.

Hijriniň 511-nji ýylynda Mälikşa seljugyň ogly sultan Muhammet wepat boldy. Ol 30 ýyl özür sürdi. Onuň nesli Mahmyt, Togrul, Masut, Süleyman Seljuk atly türklerdi. Seljuk nesliniň şalarydy.

Mäliksanyň ogly beýik sultan Sanjarşa, Soltan Börkiýaryk zamanynda Horasanyň häkimi boldy. Soňra "garaşsyz sultanlyk" etmäge urundy. Hijriniň 508-nji ýylynda Gaznanyň şasy Arslan

şa Gaznany elinden alyp, öz adyna hutba okatdy. Gazna hazynasyndan 5 sany gymmat täç aldy. Her täjiň bahasy 1 million altyn bolardy. 17 altyn-kümüş tagt aldy. Müň üç yüz sany altyn, gymmatbaha şaý-sepler oňaryldy.

Hijriniň 513-nji ýylynda sultan Muhammet öz oglы sultan Mahmyt bilen söweşip, üstün çykdy. Soňra sultan Mahmydy kakasy öz mülkünde goýdy. Şeýlelikde, olaryň arasynda parahatçylyk yylan edildi. Sultan Mahmyt üçin ol ýurtlarda hutba okalandı Soltan Sanjara “Şalaryň şasy” diýildi.

Hijriniň 522-nji ýylynda sultan Sanjar Samarkandy Muhammet hanyň elinden aldy. Hijriniň 526-nji ýylynda Soltan Sanjar mälik Togruly Yrak sultanlygyna belledi. Genje häkimi sultan Masut oňa razy bolmady. Soltan Sanjar Horasandan çykyp, Masut bilen söweşdi we ýeňdi. Soltan Sanjar mälik Togruly Yrakda tagta çykardy.

Hijriniň 533-nji ýylynda Soltan Sanjar Horezm şasy bilen jeň edip, ony ýeňdi. Horezm şanyň oglы jeňde öldürildi. Soňra Horezm şasy Hytaý şasyna habar iberdi. “Mawerennahryň üstüne yoris et” diýdi. Horezm şasy hem gelip, Mawerennarda Katwan atly ýerde Soltan Sanjar bilen söweşip ýeňdi. Kapyrlar Mawerennahry basyp aldylar. Bu wagtda Horezm şasy Horasana baryp, Soltan Sanjaryň emlägini alyp, Sanjaryň ýurduny talady. Hijriniň 538-nji ýylynda sultan Sanjar Horezm şasynyň üstüne baryp, ony gabady. Horezm şasy boýun bolmady. Hijriniň 542-nji ýylynda sultan Sanjar Gur patyşasy Alaeddin Hüseyín bilen söweşdi, ýeňdi we ony ýesir aldy. Soltan Sanjar Alaeddin Hüseyíne aýtdy: “Sen meni ýeňen bolsaň name ederdiň. Ol hem bir kümüş zynjyr çykaryp, munuň bilen seni daňardym” diýdi. Sanjar: “Men seniň edişiň ýaly etjek däl” diýip, ony boşadyp goýberdi.

Hijriniň 548-nji ýylynda türkleriň oguz taýpasy Mawerennahry basyp alan hytaý kapyrlaryny Horasan tarapa sürüp çykardylar. Balh emiri Kumaç olara zulum edtdi. Netijede, 20 müň atly olar bilen jeň etdi. Oguzlar olary ýeňip, köpüsünü heläk etdiler. Bu ýagdaýy eşidip, sultan Sanjar ýüz müň atly bilen olaryň üstüne ýöreş etdi. Emma olar bagışlamagyny soradylar. Soltan Sanjar razy bolmady. Netijede, öz aralarynda söweşdiler,

öldürildi. Sultan Sanjar yeňilip gaçdy.

Oguz taýpasy Horasana girip, talaňçylyk etdiler. Ulama hanbeglerden köp adamlary öldürdiler. Sultan Sanjaryň öňünde arzşikaýet etdiler. Yöne ony diňlemediler. Soňra sultan Sanjar sultanlygy hindî derwişi Meruk Hanaka tabşyryp, özi dynç alyşa gitdi. Meruk Hanaky 40 ýyl sultanlyk edip, ahyryete gowuşdy. Mälikşanyň ogly Mahmyt patyşa boldy. Yrakda, Jezirede, Mosulda, Diýarbekirde höküm sürdi. Hıjriniň 522-nji ýylynda wepat boldy. 13 ýyl sultanlyk sürdi. Yerine Mahmydyň ogly Dawut tagta geçdi.

Hıjriniň 526-nji ýylynda Dawudyň kakasynyň doganlary Togrul şa, Masut şa, sultanlygy Dawudyň elinden aldylar. Sultan Togrul sultan Muhammediň ogludyr. Sultan Sanjaryň goldamagy bilen patyşa bolandyr.

Hıjriniň 527-nji ýylynda sultan Masut bilen Sultan Sanjar jeň edip, Sultan Sanjar yeňildi. Sultan Sanjar hıjriniň 529-nji ýylynda wepat boldy. Yerine Muhammediň ogly Masut Hemedanda tagta çykdy. Soňra Bagdadyň üstüne baryp, halypa Mesterşatbillah bilen jeň edip, halypyany yeňliše sezewar etdi. Halypa öldürildi. Yerine ogly Reşit Billah boldy. Hıjriniň 530-nji ýylynda Masut oňa razy bolman, Bagdatdan çykaryp, yerine Mugtazy Billähi halypa belledi.

Hıjriniň 532-nji ýylynda Reşit Billah üçin Mahmydyň ogly mälik Dawut, Huzystan häkimi Ýawuz Ata we başga hanlar bilen birleşip, sultan Masut bilen jeň etdiler. Sultan Masudyň esgerleri yeňiş gazandy. Olar yeňildiler. Soňra hıjriniň 542-nji ýylynda Hemedanyň golaýynda Ýawuz atany ele salyp, öldürdiler.

Hıjriniň 542-nji ýylynda sultan Masut öldi. Ony Hemedanda jaýladylar. Merhum sultan Masut beýik patyşady. Seljuk döwletiniň bagtly ýasaýsy onuň ölmegi bilen tamam boldy. 16 ýyl sultanlyk sürdi. Onuň yerine Mälikşä ibn Mahmyt, soňra Muhammet ibn Mahmyt, soňra Süleyman ibn Muhammet yzyndan Arslan şa ibn Togrul I, soňra Togrul II şa ibn Arslan atly patyşalar Hemedana, Reýe, Yspyhana, Erzinjana patyşalyk etdiler.

Hıjriniň 590-nji ýylynda Togrul şany Horezm şasy Yrakda tutup,

başyny kesdi. Horezm şa Togrul şanyň başyny Bagdada iberip, özi ähli Yrak zeminine mälik bolup, höküm etdi. Ähli Seljuk nesliniň hökümdarlyk wagty 50 ýyldyr. Togrul şa II döwründe olaryň hökümdarlygy gutardy. Ol Seljuk türkmenleriň iň soňky şasydyr.

Seljuk nesillerinden käbiri 433-nji ýylyndan 583-nji ýyla çenli Kerman we Şirazda höküm sürdüler. Bir topary 471-549-njy ýyllarda Şam we Halap etraplarynda sultanlyk etdiler. Ýene bir topary Rum diýarynda höküm sürdüler. Olaryň ilkinjisi Gutulmuş ibn Ysraýyl ibn Seljukdyr. Gutulmuş Rum diýaryna girip, birnäçe ýurtlary basyp aldy. Soňra türkmenden we beýleki halklardan esger jem edip, sultanlyga dawa etdi. Soltan Alp-Arslan bilen jeň etdi. Gutulmuş jeňde ýeňildi. Atdan düşüp, heläk boldy. Ogly emir Mansur kakasynyň basyp alan ýurtlaryna eýelik etdi. Soltan Mäliksaha her ýyl biraz mukdarda salgyt berdi.

Soňra emir Porsäk atly bir kişi emir Mansuryň ýurdyny zyýada maly bilen paç bermäge tabyn etdi. Soltan Mälik şanyň emri bilen sapara gitdi. Emir sultan baryp, Mansury öldürdi. Ol wagt dogany Süleýman I Gutulmuş kiçidi. Soňra ýigitlik ýaşyna baranda kakasynyň türkmen esgerleri oňa boýun bolup, baryp Konýany basyp aldy. Soňra güýç-kuwwat tutup, hijriniň 477-nji ýylynda Antakyáany basyp aldy. Ön Antakyáya Rum şasynyň elindedi. Abu Ubeýde ibn el Jerrahyň ýolbaşçylygynda musulman leşgeri Rum leşgerini ýeňdi. Rum leşgeriniň her birine bir fluri jerime bermek bilen parahatlyk şertnamasy düzüldi. Şeýlelikde, ol şäheri musulmanlar elliñde sakladylar.

Ýöne hristianlar şertnamany bozup, Habyp ibn Müslüm el Kahary we Asm ibn Gammar täzeden baryp, ýurdy basyp aldy. Soňra hijriniň 358-nji ýylynda ol ýurdy rum kapyry basyp aldy. Bu taryhda Antakyáanyň Batryk şäheriniň emiri Flardus raýatlaryna zulum edip, oglunuň birnäçe wagt tussaglykda saklap ynijdypdy. Birden kakasy: Flardus Konstantinopol tarapa baryp, ogly emir Süleýmana "Gelip şäheri oňa bersin" diýip, habar iberdi. Süleýman 286 atly bilen "Meni Flardus isleyärip" diýip at berdi. Ol tarapa rowana boldy. Rejep aýynyn 27-si gije Doniýegalasyna bardy. Ýokardan ýüp zyňp, olary ýüp bilen

ýokary çykardylar. Gapyny açdy, ähli atlylar içeri girdiler. Gapylary bekläp, säher çagy Anna günü bir ýerden goh-galmagal, ses eşidildi. Haktagalanyň baş ýazgydyna boýun egip, Allatagalanyň ady bilen ol şäheri basyp aldylar.

Soňra Süleýmanyň galan esgerleri gelip, güýçlenip, galany gabap, Remezan aýynyn 12-sinde basyp aldy. Köp mal-olja aldylar. Soňra Süleýman ol etrapda bolan galalary eýeledi. Bir söz bilen aýdanmyzda Konstantinopolyň derwezesinden tä Tarablusa çenli bar bolan döwletleriň ählisini basyp aldy. Ol ýerlere kazydyr begleri belledi. Öz adalatyny görkezdi.

Soňra hijri hasaby bilen 478-nji ýylynda Halap häkimi Şerefeddöwle bilen muslimanlaryň arasynda birnäçe gezek jeň boldy. Netijede, Halabyň golaýynda uly söweş bolup, ol söweşde muslimanlar gyryldy. Soňra mälik Süleýman Mugazt-al-nugman Kufrnab we Şiraz şäherlerini basyp aldy. Antakyáa geldi. Soňra Halabyň üstüne baryp ony gabady. Halap iline şol wagt tötänden Şam häkimi Tutuş gelip, mälik Süleýman bilen hijriniň 479-njy ýylynda jeň etdi. Tutuş ýeňiji boldy, emma emir Süleýman ýesir düşmejek bolup, howsala düşüp özünü öldürdi. Bu ýagdaýdan soňra ýerine emir Süleýmanyň oglы Gylyç Arslan häkim boldy.

Soňra hijriniň 485-nji ýylynda Reha häkimi Ymadeddin, soltan Mälikşanyň emri bilen ol ýurtlary eýeledi. Süleýmanyň oglы Gylyç Arslany tutup, Mälikşanyň ýanyna iberdi. Soltan Mälikşa öлenden soň Gylyç Arslan soltan Berkýarygyň emri bilen Ruma kakasynyň ýurtlaryny basyp almak üçin ýola rowana boldy.

Hekaýat ederler: Mal-mülk ýoklugyndan, pakyr-pukara bolup ýörkä, duýdansyzlykda Täjelmülk Ebu-elgynaýym atly adamyň iki ýük kümüşüne duş gelip, ony tutup Konýa getirdiler. Soňra kakasy Süleýmanyň ähli ýurtlaryna hüjüm edip, uruş edip, basypalmagy dowam etdirdiler. Hijriniň 497-nji ýylynda Malatyýany mälik Danyşmendiň elinden aldy. Hijriniň 500-nji ýylynda pereň taýpasy bilen jeň edip, pereňlileri ýeňdi. Soňra Garaman welaýatyny basyp aldy. Soňra Mosula baryp, ony hem basyp aldy. Rehbee üns berdi. Ony hem basyp aldy. Duýdansyz Reha häkimi, Malatyýa bilen Gylyç Arslanyň garşysyna söweşip, ýeňildi. Jalura ýabyna gaçyp gark boldy.

Gylyç Arslanyň Mosulda orunbasar goýan oglы Masudy tutup,

soltan Muhammet seljuguň ýanyna iberdi. Onda biraz wagt boldy. Hıjrınıň 503-nji ýylynda biraz esger bilen gelip, kakasy Gylyç Arslan I ýurtlaryna eýelik etdi. Ol örän adyl we owadan häsiýetlidi. Ol wagtda Gylyç Arslan I ýurtlaryny oglы Mälіk şа eýeledi. Olar wepat bolandan soňra doganlary Mälіk, Masut eýelediler.

Hıjrınıň 537-nji ýylynda Muhammet ibn Danyşmendiň aradan çykmagy bilen Mälіk Masut baryp, onuň ýurdundan birnäçe ýerleri basyp aldy. Mälіk Masut Amasyýanyň golaýynda Sümer atly şäheri bina edip, onda metjit, hanaka, medrese, ymarat saldyrды. Ony paýtagt etdi.

Hıjrınıň 551-nji ýylynda soltan Masut aradan çykdy. Ony Sümer şäherinde jaýladylar. Soltanlyk wagty 40 ýyl dowam etdi. Soňra oglы soltan Yzzaddin Gylyç Arslan II ibn Masut ibn Gylyç Arslan I patyşa boldy. Hıjrınıň 567-nji ýylynda Gylyç Arslan II gaýtadan Malatyýany mälіk Danyşmendiň öwladynyň elinden alyp, Mälіk Danyşmendiň oglы hem Nureddin Şuheýtden kömek isledi. Nureddin Şuheýt ýene biraz esger bilen gelip, Malatyýanyň Danyşment ogluna berilmesi üçin Gylyç Arslana adam iberdi. Ol hem razy bolup, Malatyýadan el çekdi.

Hıjrınıň 569-njy ýylynda Nureddin Şohit aradan çykdy. Gylyç Arslan II çykyp, Siwasy, Kaýsary mälіk Danyşmendiň öwladynyň elinden aldy. Hıjrınıň 589-njy ýylynda soltan Gylyç Arslan II öz ýurduny öwlatlaryna paýlady. Tokady Rukneddin Süleyýmana berdi. Konýany Gyýaseddin Keý Hysrowa berdi. Ankarany oglы Mahyaddine berdi. Malatýany Mazaleddin Kaýsar şaha berdi. Elbestany Mägbeseddine, Kaýsary Nureddin Mahmyda berdi. Siwasy, Aksaraýy Kutbeddine berdi. Niksary Nasreddine berdi. Amasyýany Sanjar şaha berdi. Soňra ählisini jem edip, uly oglы Kutbeddine bermek isledi. Oňa Müsür we Şam patyşasy soltan Salaheddiniň gyzyny almak isledi. Beýleki ogullary bu ýagdaýy eşidip, saklandylar. Kakalarynyň bu aýdanlaryna boýun bolmadylar.

Gylyç Arslan II sözi diňlenmedi. Ol kämahal ogullaryny görmek üçin giderdi. Hıjrınıň 588-nji ýylynda Hysrow atly oglы kakasyna gulak asyp, onuň bilen dogany Mahmydyň jeňine gitdiler. Ýokarda agzalan Mahmyt kakasy Gylyç Arslan II

üstünden güldi we jebir-jepa berdi.

Şeýlelikde, Gylyç Arslan bu zatlary ýüregine sygdyryp, bilmän keselläp wepat boldy. Gylyç Arslanyň II sultanlyk döwri 29 ýyldyr. Gylyç Arslan II artykmaç gylyk-häsíyeti bilen tapawutlanýan haýbatly adamdy. Ol Aksaraý şäherini bina etdi. Soňra mälik Kutbeddin Siwasdan Aksaraýa, Aksaraýdan Siwasa gidip, dogany Mahmyda Kaýsaryýada duşup mähir-söýgüsini görkezdi. Mahmyt olara ynam bildirdi. Bir gün olar Kaýsaryýa şäheriniň daşynda jem bolup, Mahmydy tutup, öldürdiler. Kaýsaryýany basyp aldy. Soňra köp wagt geçmänkä dogany Kutbeddin hassa bolup, aradan çykdy. Soňra Tokat häkimi sultan Kaher Rukneddin Süleyman baryp, Siwasy boýun egdirdi. Soňra Kaýsaryýa baryp, basyp aldy. Beýleki doganlarynyň içinde iň kuwwatlysy boldy.

Soňra dogany Keý Hysrow bilen arasynda gorky tapylyp, Konýany Keý Hysrowyň elinden aldy. Keý Hysrowy Elbistandaky leşger duralgasynyň başlygy edip belledi. Soňra Keý Hysrow I doganyndan gorkup, Halap patyşasy mälik Zahyryň ýanyna bardy. Emma gadyrly garşı alynmady. Soň Stambul patyşasyna baryp, özünü goramaklygy sorady. Birnäçe wagt ol ýerde galды. Hijriniň 601-nji ýylynda Keý Hysrow sultanlyga ikilenc eýe boldy. Enşalla, soňky sahypalarda gerekli ýerde ýazylar.

Hijriniň 597-nji ýylynda Soltan Rukneddin baryp, Malatýany dogany Kaýsar şanyň elinden aldy. Soňra Arzrumyň üstüne bardy. Birnäçe wagtdan bări onda häkim bolan mälik Mahmyt ibn Salyk garşı gelip, parahatçılık etmegi maksat edindi. Mälik Rukneddin ony tutup, tussag etdi. Arzrumy dogany Togrul şaha berdi. Ähli dogan-garyndaşlarynyň ýurtlaryny alyp, özi eýe boldy. Berk Anguriýe galasyny üç ýyllap gurşap alyp, içine girip bilmedi.

Netijede, hijriniň 600-nji ýylynda ol ýerdäki dogany Mahyeddiniň we çagalalarynyň günäsini geçip, Anguriýa galasyny eýeledi. Soň olara dönüklik edip, ählisini öldürdiler. Bular ýaly uly günä gazanyp, wakadan başı gün geçmişen soň jan-agyry keseline sezewar bolup oldu.

Merhumyň Aýaz atly owadan bir gulamy bardy. Merhum onyň maksat-myradyna, mähir-söýgüsine hormat goýardy. Günlerde bir

gün patyşa bilen şikara çykdy. Aýaz örän suwsady. Soňra ol bir garry mamanyň gatygyny alyp, aýran edip içdi. Ol mama gatygy üçin hiç zat bermedi. Ol mama soňra patyşanyň ýanyna gelip, arz etdi. Patyşa Aýazdan sorady. Aýaz gorkup, inkär etdi. Soň Rukneddin tebibi çagyrmagy buýurdy. Aýaza şerbet berdiler. Aýran alamaty ýüze çykdy. Aýazyň aýran içendigi belli boldy. Soňra Rukneddin Aýazy garry mama zulum edeni üçin öldürdi.

Gylç Arslan ibn Rukneddin ibn Süleýman kakasyndan soňra 11 ýaşynda patyşa boldy. Onuň zamanynda Hemidiň elinden Ograz basylyp alyndy. Hıjriniň 601-nji ýylynda döwlet emirleri Stambulda ýasaýan Keý Hysrowa adam iberip, soltanlyga eýe bol diýip haýış etdiler. Ol Konýa gelip, 11 ýaşly Gylç Arslanyň esgerleri bilen urşup ýeňildi. Nirä barjagyny bilmedi we haýran galdy. Allanyň hikmeti bilen Aksaraýyň häkimi döwlet emirleriniň üstüne hüjüm edip, ony şäherden çykardylar. "Bize Keý Hysrow patyşa gerekdir" diýdiler. Ähli Konýa bu ýagdaýy eşidip, "Biz olardan Keý Hysrowy şa etmägi isleýärис. Ol öňem biziň häkimimiz bolup, adyl işler edipdi. Onuň zamany asuda boldy" diýdiler. Gylç Arslany we beýleki hökümdarlary Konýadan çykyryp, Keý Hysrowy tagta geçirdiler. Soltan Gyýaseddin Keý Hysrow ibn Gylç Arslan soltanlyk tagtynda oturdy. Doganynyň ogly Gylç Arslany we beýleki hökümdarlary tutup ýesir etdi.

Sembat häkimi mälik Afzal Eýýubi we Haryretiň eýesi Nyzameddin Mahmyt, mälik Eşref gelip, Haryraty aldylar. Sahyp Nyzam Keý Hysrowdan kömek talap etdi. Ol hem alty müň adama mälik Afzaly serdar edip, kömege iberdi. Wagt geldi bular Malatýa bardylar. Amad patyşasy Haryretden el çekip, Amada gaýdyp geldi. Soňra mälik Gyýaseddin Keý Hysrow Antalyýany basyp aldym diýende Rum kapyrlary Kiprdäki pereň taýpasyn dan goldaw bermegini sorady. Pereň taýpası gelip, gala doldular. Bu ýagdaýdan soňra Keý Hysrow yzyna Konýa geldi. Onda biraz esger gelip, kapyryň önde goýan maksatlaryny puç etdiler. Rum ýeňiji bolup, Pereň taýpasyna çykyp, üstümizden muslimanlary kowdyk diýdiler. Pereň muny hile aňlap, aralaryna garşılyk düşüp, söweş etdiler. Onda bolan esgerler, muslimanlara habar iberdiler. Gelip galany size berjek diýip habar etdiler. Rum esgerleri,

yslam esgerleri bilen birleşip, pereň bilen jeň etdiler. Pereňlileri ýeňip, galanyň içine gabadylar.

Soltan Gyýaseddine habar geldi. Ol ýene derrew Konýadan gelip hijriniň 613-nji ýylynyň Şaban aýynda Antalyýany boýun egdirdi. Iç galany gabady. Netijede, zor bilen aldy. İçinde bar bolan pereňlileri ýesir etdi.

Hijriniň 605-nji ýylynda Gyýaseddin Keý Hysrow Armin welaýatyna girip, Korkus atly galany basyp aldy. Hijriniň 608-nji ýylynda Gyýaseddin Keý Hysrow Alaşäherde kapyrlaryň uly leşgeri bilen uruş edip ýeňiji boldy. Musulmanlar uly mal-olja eýe boldular. Duýdansyz söwes ýerde talačylyk bilen meşgullanýan bir pereňli Keý Hysrowdygyny bilmän, ony gelip, gürzi bilen urdy. Ol şol wagt wepat boldy. Mälik Afzal oňa ahy-zar etdi.

Soňra ogly mälik Galeb soltan Keý Hysrowyň ogly Yzzeddin Keý Kowus patyşa boldy. Entek ol görkli-syratly, mylaýym häsiýetli juwan oglandy. Amyd, Hasin, Marwin, Heriret we Samat häkimleri oňa boýun boldular. Hutba, zikgelerde Keý Kowsyň adyny ýatladylar.

Hijriniň 619-nji ýylynda Arzrum häkimi Gylyç Arslanyň ogly Togrul bagty oýanyp, soltanlyga dawa etdi. Köp esger jem edip, Keý Kowusy Siwasda gabady. Soňra Keý Kowus hem Şam häkimi mälik Eşrefe habar iberdi. Ol hem kömege geldi. Togrul şa gorkup, Arzruma gitdi. Bu wagtda Gylyç Arslanyň ogly Keý Kubat pursatdan peýdalanyp, baryp Angurýany aldy.

Keý Kowus Togrul şanyň jeňinden arkaýyn bolandan soňra gelip, Angurýada Keý Kubady gabady. Halap häkimi mälik Zahyrdan doganyny umyt edip sorady. Keý Kowus haýyşyny kabul etmän Keý Kubady ele saldy. Ony birnäçe galalarda tussaglykda saklady. Onuň ýanyndaky Semraýa haýbat atdy.

Hijriniň 610-nji ýylynda Soltan Keý Kowus dogany Togrul şahy ele salyp, öldürdi. Ýurduny basyp aldy. Ýanynda bolan emirlerini we hökümet baştutanlaryny öldürdi. Hijriniň 611-nji ýylynda Soltan Keý Kowusyň kakasyny öldüren kapyr begini öldürmek isledi. Kapyrlaryň atly leşgeriniň begi köp mal-olja, birnäçe şäherdir-galalary berip, Keý Kowusdan özünü halas etdi.

Hijriniň 613-nji ýylynda Kipr pereňli gelip Antalyýany aldy. Ondaky muslimanlary öldürdi. Soňra sultan Keý Kowus gaýtadan Antalyýa baryp, gahar edip, Pereňlileriň elinden Antalyýany aldy. Bu senede Ermenistandaky Lu lu atly galany basyp aldylar.

Hijriniň 615-nji ýylynda sultan Yzzeddin Keý Kowus Halap üstüne baryp, birnäçe galalary boýun egdirdi. Ýöne Halaby alyp bilmän yzyna geldi. Hijriniň 616-nji ýylynda mälik Yzzeddin Keý Kowus Meluk etrabyndan birnäçe kişiler bilen mälik Eşrefiň ýurduna baryp girdi. Onda hassa bolup, Siwasa geldi. Onda inçekesele sezewar bolup, aradan çykdy.

Hijriniň 616-nji ýylynda Yzzeddin Keý Kowus I dogany sultan Keý Hysrowyň ogly Alaeddin Keý Kubat I patyşa boldy. Keý Kubady dogany Keý Kowus tussag etdi. Keý Kowsyň öwlady bolmany üçin Arkan mäligi Keý Kubady tussaglykdan çykaryp, patyşa etdiler. Mälik Keý Kubat patyşa bolandan soň mälik Eşref bilen parahatçylyk edip, bir-biri bilen gowy gatnaşdylar. Mälik Eşrefiň gyz dogany bilen nikalaşdy.

Hijriniň 627-nji ýylynda sultan Alaeddin Keý Kubat Belad adasyna baryp, mälik Kämil Muhammediň elinden birnäçe galalary aldy. Hijriniň 627-nji ýylynda Hasin Mansury mälik Masudyn elindäki mülklerini aldy. Mälik Eşrefi yüz esger bilen Amad häkiminiň garşysyna iberdiler. Söweşip, ýeňiş gazandy.

Hijriniň 628-nji ýylynda sultan Alaeddiniň doganynyň ogly Arzrumyň häkimi Jelaleddin Horezmşaha boýun egdi. Ahlat galasyny basyp aldylar. Soňra Alaeddin 20 müň esger, 5 müň atlyny mälik Eşrefden alyp, Azerbaýjanyň töwereklerinde Horezmşa bilen uly jeň etdi. Horezm şany gaçmaga mejbur etdi, ýöne tutup bilmedi. Hijriniň 631-nji ýylynda sultan Alaeddin Ahlaty boýun egdirdi.

Soňra Müsür patyşasy Kämil etrap mäliklerinden 16 kişi bilen Mälik Alaeddiniň jeňine geldiler. Gök derýanyň kenarynda durup, Ruma geçmäge gorkdylar. İki müň baş yüz atly ýeňiş gazanan esgerleri Ýefratdan geçirip, Herirete iberdi. Sultan Alaeddin Herirete baryp, galany gabady. Netijede, ýeňiji Mälik aman diläp, daşary çykdy. Sultan Alaeddin oňa hormat edip, halat geýdirdi.

Hijriniň 634-nji ýylynda sultan Alaeddin Keý Kubat I aradan çykdy. Ýerine ogly Gyýaseddin Keý Hysrow II patyşa boldy. Sultan Alaeddin beýik patyşady. Möwlana Jelaleddin Rumy onyň zamanynda ýaşady. Sultan Alaeddin Konýa, Aksaraý, Kaýsary, Garaman, Aýdyn, Fetşat, Saruhan, Hamit, Germian, Gerde, Kostomony, Anguri, Malatýa, Meraş, Elbestan, Tokat, Amasyá, Ýaňsar, Azerbaýjan, Samsun, Senab şäherini basyp aldy. Soňra Koniýa şäherinde wepat bolup şol ýerde jaýlandy. Konýa şäherinde öz patyşalygynyň ilkinji ýyllarynda örän uly surı bina etdi. Şu güne çenli ol şäheriň sury ýokdy. Sur tamam bolandan soň Şeýh Jelaletdin Rumydan haýış etdi. Ol sure mynasyp käbir göwher ýagýan sözlerden şygyr we ýazuw ýazyp beräýseňiz? Hezreti Şeýh bu sözleri ýazyp iberdi. Bu doga sili gaýtarar. Tapyrdaşyp gelyän atlary gaýtarar. Tümlik gjede güýcli ýeli gaýtarar. Ol "Bu ýazuw suruň üstünde ýazylsyn" diýdi. Siwas şäherini täzeden dikeldip, bina etdi. Öň ol şäher weýrandy.

Çeipçerki, Azerbaýjany eýeledi. Azerbaýjanda owadan binalar gurdy. Seljuklaryň ýaşulydyr emirlerinden emir Jelaletdin Kertani şeýle nakyl aýdýar: "18 ýyllap sultan Alaeddiniň ýanynda saparda we hazarda2 hyzmat etdim. Soltanyň bütin gije ýatanlygyny görmedim. Gijäni üçe bölüp, bir böleginde ýatyp, ikinji böleginde doga edip, üçünji böleginde kitap okardy. Gündiz wagt tapsa esgerleriniň, sultanlygynyň parahatçylygy barada pikir ederdi. Patyşalaryň arasynda Mahmyt Söbükteginiň we Kapus ibn Şemigerkiň ýerine ýetiren işlerine örän begenerdi.

Soň sultan Alaeddin Keý Kubadyň ogly Gyýaseddin Keý Hysrow II tagta çykdy. Hijriniň 635-nji ýylynda sultan Keý Hysrow II Halap häkimi mälik Eziz Muhammediň gyzy bilen nikalaşdy. Öz gyz doganyny bolsa Halap häkimi mälik Eziziň ogly Mälik Nasyra berdi Soltan

Sultan Gyýaseddin Keý Hysrow II mähirli, oýun ediji, şadyýan, lezzetli söhbet etmäge höwesli, açık göwünli, ukyply adamdy. Gürji patyşasynyň gyzy bilen nikalaşdy. Ol aýalyny örän gowy görýärди. Sultan Gyýaseddin ýadygärlik galar ýaly zikgäniň bir ýüzinde öz adyny, beýleki ýüzünde aýalynyň adyny ýazdyrmagy

maksat etdi. Döwlet emirleri ony gadagan etdiler. Netijede, zikgede bir arslanyň suratyny nagış edip, arslanyň başynda bir güneş şekilini surat çekdiler. Yagny, arslan özi, arka tarapyndaky güneş onuň aýalydy.

Soňra Amasyýada Baba atly bir Şyh peýda boldy. Ol geň we täsin zatlar görkezýärdi. Ol halky özüne çekip, köp adamlar oňa gulak asdylar. Soltan Gyýasseddin olaryň üstüne esger iberdi. Gelen esgerler olary dagatdylar. Babany we halypasy Eshafy tutup, ýesir etdiler. Soňra sultan Gyýasseddin Baba mähir we wepalylyk edip, oňa "Pirim" diýdi. Bu sebäpden Şyh Jelaleddin Rumy hezretleri Gyýasseddininden yüz öwürdi.

Hijriniň 641-nji ýylynda tatar taýpasy Rum ýurduna girdi. Soltan Gyýaseddin Azerbaýjanyň golaýynda olary öldürdi. Allanyň hikmeti bilen Gyýasseddininiň esgerlerine howp abanýar, ýeňliše sezewar bolýar. Tatar olary mekirlik bilen bir günläp saklady. Soňra olar hakykaty duýup, Rum şäherine girip, köp weýrançylyk edip, şol garym-gatymlykda köp olja aldylar. Gyýasseddin gaçyp bir gala girip, şol ýerde tagt edindi we tatara habar iberip, amanlyk talap etdi. Olara tabyn boldy. Ine şu wagtdan Seljugyň esasy döwletine gowşaklyk we ýitgi geldi.

Hijriniň 654-nji ýylynda döwlet emirleri birleşip, Gyýasseddinini öldürdiler. Yerine iki kiçi ogly Gylyç Arslany we Gyýasseddin Keý Kowusy patyşa etdiler. Yzzeddin Keý Hysrowyň gitmegi bilen Seljuk döwleti ýitip gitdi. Soňky gelen patyşalardan Mojerred atly sultanlykdän başga zat ýokdy.

Hijriniň 657-nji ýylynda Rukneddin we Yzzeddin Hulagu hanyň hyzmatyna baryp, birnäçe wagt onda durdular. Hulagu olary Ruma iberdi. Ýurduň pikiri üçin onuň ýanynda Maineddin Perwanany olar bilen bile iberdi. Biraz wagtdan iki dogan mertebe eýelemek islediler. Soňra Rukneddin ýeňiji boldy. Dogany Yzzeddinden Stambula gaçdy. Patyşa olara ýagşylyk etdi. Biraz wagtdan onda bu usul bilen düşlediler. Soňra sultany öldürip, Stambuly basyp almagy niýet etdiler. Ony sultan duýup, ählisini tutdy.

Yzzeddin hijriniň 662-nji ýylynda Ýedigalada tussag edildi. Beýleki emirleriniň gözlerine mil çekildi. Hijriniň 666-njy

ýylynda Maineddin Perwana döwlet emirleri bilen birleşip, tatarlaryň şasynyň emri bilen Rukneddin Gylç Arslany tutup öldürdiler. Onuň ýerine Rukneddiniň 4 ýaşly ogly Gyýasseddin Keý Hysrow III patşalyk ýetdi. Özi Gyýasseddin enesi bilen nikalaşdy. Soň Rum ýurduny dolandyrdy.

Hijriniň 668-nji ýylynda Gypjak sährasynyň hany Mengutma patşşa Rum tarapdan köp esger iberdi. Patşanyň ýurduny urup, taladylar. Konstantine galasyna gelip düşlediler. Mälik Yzzeddini tussaglykdan halas edip, getirdiler. Mengutma oña hormat edip, öz öýünde nikalaşdyrdy. Birnäçe wagt bu ýagdaý dowam etdi. Netijede, hijriniň 677-nji ýylynda Siwas şäherinde wepat boldy.

Hijriniň 675-nji ýylynda tatar patşasy Edkahan Mugyneddin Perwana Müsür soltanyna dostdurys diýip betnebislik edip, ony öldürdi. Hijriniň 677-nji ýylynda Tatarda Yzzeddin Keý Kowus wepat bolandan soňra Mengutme Yzzeddiniň hatynny ogly soltan Masut ibn Yzzeddine nikalamagy niyet etdi. Soltan Masut razy bolman Rum şäherine gaçdy. Tatar taýpasy ony tutup, Ebkahane eltdiler. Ebkahan oña ýagşylyk edip, Siwasyň, Arzrumuň, Azerbaýjanyň häkimiyétini berdi.

Hijriniň 681-nji ýylynda Ebkahan öldi. Ýerine Ergwan han patşşa boldy. Betnebislik edip soltan Gyýasseddin Keý Hysrow duşmany bolan Grum tatarlar bilen dostlaşarys diýip, yzyndan adam iberip, Gyýasseddin Keý Hysrow bir sebäp bilen öldürtdi. Diýarrumyň soltanlygy soltan Gyýasseddin Masut ibn Yzzeddin Keý Kowus ibn Keý Hysrow ibn Keý Kubada tabşyryldy.

Ýokarda agzalan soltan Masutyň zamanya Rum soltanlygynda köp dagynyklyk bolup, her beg bir etraby basyp aldy. Mälik Masudyň haly düýpgöter başgaça bolup, awy içip heläk boldy. Tatar patşasy Rumy bir usul bilen dargatma getirdi. Pitnäni görjek ogullaryndan birini Hoja Muhammet Mustowfi bilen Ruma iberdi. Hoja Muhammet Hasan pikirlenip, ýurdy tertip-düzunge saldy.

Mälik Masudyň doganynyň ogly soltan Alaeddin Keý Kubat ibn Feramuz ibn Keý Kowus ibn Keý Hysrow patşşa boldy. Munuň zamanya tatarlaryň ýagdaçy pese düşdi, Seljuk nesli ýitiren şen-şöhratyny gaýtadan ele aldy. Alaeddiniň şan-şöhraty artdy. Olar mydama kapyrlar, tatarlar bilen, mukaddes uruş (yslam

üçin göreş) edip, VII asyryň soňunda ýogaldy. Alaeddin Keyý Kubat 20 ýyl, 3 aý, 13 gün patyşalyk etdi. Soňra ogly Gyýasseddin birnäçe gün sultanlyk etdi. Emma zalym döwlet emirleri onyň üstüne hüjüm edip, ony öldürdiler.

Ýokarda agzalan sultan Alaeddiniň zamanynda Osmanly sultan-patyşalarynyň ata-babasy sultan Osman ýuze çykyp, gün-günden işi rowaçlandy. Sultan Alaeddiniň höküm süren ýerlerini özüne boýun egdirdi. Ol ýerlerde patyşa boldy. Sultan Alaeddiniň emeldarlary we esgerleri sultan Osmanyň ýanyna bardylar. Taryhy makalalar